

ռազործներ կան Պապեան նահանգաց մէջ, 'ի Գաղալոնիա և 'ի Սեկովիա : կտրող զէնքեր 'ի Դոլետոյ և 'ի Կիբուս գոա . հրանօթոց ձուլարանք 'ի Սեւիլեա, Լիէրկան, Դրուպիա և Պարցհելունա, և այլն :

Սպանիոյ վաճառականութիւնը շատ փնասուեցաւ այն խռովութիւններէն ուրոնք պատճառ եղան Ամերիկայի կալուածները կորսնցնելու : Առևտուրի համար մեծամեծ գիւղարութիւններ են գետակաց և ջրանցից քիչ նաւարկելի ըլլալը, աղէկ ճամբաներ չըլլալը, ապահով չըլլալու վախը, ներքին մաքսատունները : Շոգեկառաց ճամբաները նորերս յառաջագիմելու և շատնալու հետ են : 1861 տարւոյն ընդհանուր վաճառականութեւ թիւը կ'ըլլէր 888,325,000 ֆրանք, որոնցմէ 545,000,000ը ներս մտած վաճառուց համար և 342,000,000 դուրս հանուածներուն համար էր : Ներս մտած վաճառքն են ցորեն, բամբակէ, մանած և մետաքսի գործուածներ, ոսկերչական ապրանք, պճինք, պղնձեղէն և երկաթեղէն ապրանք, նորելուկ բաներ, պողպատ, շինութեան փայտ, Գաղղիոյ՝ Անգղիոյ և Գերմանիոյ հոտաւէտ նիւթեր : Իսկ դուրս ելածներն են գինի, չոր պտուղ, բուրդ, սնդիկ, կապար, սունկ, սեկ, օղի, ձէթ, կալաքար, մետաքս և ծխախոտ :

Սպանիոյ զանազան վաճառական նաւահանգիստները գրեթէ 6,000 նաւ կը զինեն, որոնցմէ 1,500ը 'ի Գատիս, 1,500 'ի Մալակա, 800 Պալէարեան կղզեաց մէջ, 700 'ի Պարցհելունա, 600 'ի կարթագինէ :

Կը շարունակուի :

Պէտք է անպատշաճութեան մը համբերել, երբ կարելի չէ այնմ դարման ընել՝ բայց եթէ մեծագոյն փնասու :

Ո՞ր զքեզ այնպէս յաճախ խաբեր է՝ ինչպէս դու ինքն :

Փախիր 'ի հաճոյից, անոնք քու ետեւէդ կու գան :

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՖՐԱՆԲՈՒՆ

Ս Ա Ր Դ Ք

(Տես երես 138)

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՑ ԲԱՆՔ

Է

Բայց ամեն զբօսանք իր վերջն ունի . և ստէպ այս վերջը անախորժ կ'ըլլայ : Այսպէս եղաւ մեր ընտանութեան զուարճութիւնն ալ :

Ձմեռն հասաւ իր մառախլապատ քողովը . դառն հովերը սկսան շնչել . աւլեցին տարին որչափ առջինին գտան միջատային որսական . նուազեցաւ կերակուրը . հետզհետէ պակսեցաւ որսիկը, և հազիւ երբեք փնտռելով կարելի կ'ըլլար ջերմ տեղուանք գտնել . այն ալ վատոյժ, անհամ և կիսամեռ սառոյցքէն . զոր հազիւ թէ ակուան դպցընելու արժանի կը սեպէր :

Կը ցաւէի խեղճ էակին վրայ . մանաւանդ քանի որ միտքս կու գար այն զոհը որ ամենօրեայ հրով ինծի համար կը ճենճերէր, սիրտս կը խշխշար յիշելով այն տագնապը որուն մէջ կը գրտնուէր սարգիս որովայնը : Կը մտածէի ճար մ'ընել, ճար չէի գտնար . վասն զի ցուրտը քանի գնաց սաստկացաւ, և անոր բռնութեանը առջին ամենայն ճանճական շունչ անհետացաւ . անանկ որ ամենայն մանրախոյզ ասպատակութիւն՝ արեւեք կամ արեւմուտք, անօգուտ ելք կ'ունենար :

Լքայ փնտռելէն . ձանձրացայ այլոց որսորդաց յանձնելէն . և այս լքմանս մէջ՝ ամեն օր, ամեն ժամ սարգիս անշընչանալը տեսնել կը սպասէի : Այդ կորստեան մտածութիւնը ինծի ծանր կ'երեւնար, յետ այնչափ ատեն սարգը՝ խնամքով պահելէս :

Ը

Բայց խօսքը սարդի մը վրայ ըլլալով՝ մտքերնուս անցածը պարզութեամբ զուրցելու ենք, կարծեմ:

— Ի՛նչ մտածութիւն, պիտոր ըսեն ինծի, ի՛նչ այլանդակ ախորժ. սարդ մը զբօսանաց նիւթ առնուլ:

Արդար զարմացումն, չեմ ժխտեր. ուրուն խորհրդակցութիւնը անշուշտ գեղեցկագունին ՚ի զբօսանաց ընտրութեանը մէջ կը փայլի:

Բայց որովհետեւ սրտերնուս անօթին չէնք, թէպէտ և նիւթական կազմութեամբ նման, այլ բերմամբ տարբեր, զմեզ այս կամ այն առարկային կապուիլ կը յորդորէ, չենք կրնար ժխտել որ անմեղադրելի ենք ամենքնիս այս ընտրութեանց մէջ, մեր սրտին բերմանը հետեւելով. որով այն որ ինծի ախորժելի է, ուրիշի ատելի է. և նոյնպէս ասոր հակառակը:

Սրտերնուս բերմունք մըն է ուրեմն որ ՚ի մեզ ախորժի մը քաղցրութիւնը արթնցնելով՝ այս կամ այն բանին սրտերնիս կապել կու տայ:

Այսպէս ոմն թուշոյ մը ախորժ կը ձգէ ձայնեղ ըլլալուն համար՝ թէպէտ և գեղեցկութենէ զուրկ է, կամ գեղեցկութիւն ունի և ձայնեղ չէ, և կամ ոչ մէկն ունի և ոչ մէկալ ձիւրքը. և սակայն կը խնամէ, կը սիրէ, կը հոգայ, վրան կը գուրգուրայ, և ամեն վտանգէ ազատ պահելու կը հսկէ:

Ասոր հակառակ այլ ոմն այսպիսի ախորժ մը տեսնելով՝ կը ծիծաղի և կ'արհամարհէ: Նուազ չար:

Բայց ահա ուրիշ մը անդիէն որ աւելի տարօրինակ ախորժով՝ հաւու մը կը յարուի, կամ բաղի մը, կամ ծովային անշահ թուշոյ մը, և կամ մանր չորքոտանուոյ մը որ շատ նման է մկան, և որք առ հասարակ անօգուտ են իր պիտոյից, չըսեմ մնասաբերք:

Այս ամենայն ընտրութեանց մէջ ուրեմն մարդ բնական ախորժի մը ըզգացմանը կը հետեւի, առանց զանա-

զանելու գեղեցիկը տգեղէն, կամ օգտակարը մնասակարէն. և ըստ այսմ կը տեսնես որ մէկ մըն ալ անշահ այծու մը կը յարուի, փոխանակ ուրիշ աւելի պատուական էակի մը վրայ սիրտը կապելու:

Ուրեմն զուարճութեան առարկայ են. եթէ օգտակար չեն, բայց գոնէ ըզբօսանք մը կ'ազդեն, և անոր համար շահաւոր են:

Իմ սարդս ալ այս կարգը դասելու է: Բարով վայելեն սիրողք՝ թուշունը, հաւը, մուկը կամ այծը. չեմ նախանձիր անոնց զբօսանաց. բայց չարհամարհեն ախորժս սարդի մը նկատմամբ. աչացս առջին բարձրագոյն յարգ մը ունի. մնաս մը չունենալէն զատ՝ օգուտ մ'ունի, ձանձրացուցիչ հիւրերէ զիս ազատելու կ'աշխատի:

Թ

Արդ ամեն անգամուն որ անդբաղ աչքս սարդիս վրայ կը հանգչէր, չէի կրնար ցաւակցութեան հառաչանք մը լռել: — « Խեղճ էակ, կ'ըսէի, ի՛նչ մեծ համբերութեան պէտք ունի այս դառն եղանակին վշտաց համբերելու »: Եւ առանց մտածելու այն խնամքը, որով կը հսկէ բնութիւնը այս մանր էակաց վրայ ձմեռուան խստութեանց մէջ, — « Ո՛ր գիտէ, կ'ըսէի լռելեայն անոր. ո՛ր գիտէ քանի քանի նեղութեամբ գիշեր ցորեկ կը տաքնապիս անօթութեան խայթէն. գոնէ կարող ըլլայիր թմբրութեան քնոյ մը սփոփանքը վայելել, կը թեթեւային անշուշտ վշտերդ: Բայց այն ձմեռնային թմբրութենէն ալ կը զրկէ զքեզ այս սենեկին փոքր ջերմութիւնը, և չներեր քեզի այն մխիթարութիւնը որ կը վայելեն ազգակիցքդ և այլ շատ էակներ, ծանր քնոյ թըմբրութեամբ մը մոռնալով աշխարհքը և սովուն վշտերը:

« Եթէ լեզու ունենայիր, եթէ կարենայիր բարբառ յօդել, ո՛ր գիտէ որչափ տրտունջ վերցնէիր պիտի ինծի դէմ որ բոլոր թշուառութեանդ պատճառ եմ »:

Այսպէս եօթնեակները կ'անցնէին : Ամիս մը անցաւ , յետոյ երկու , սարդը դեռ եւ ծով , անսուաղ կ'ապրէր : Թէպէտ եւ շարժմունքները ծանրացեր էին , բայց երբեմն երբեմն բոյնէն կ'ելլէր շըրջան մը կ'ընէր , ու դէպ ինծի գաւաթիկին կողերուն կռթնելով՝ կարծես թէ հետս խօսիլ կ'ուզէր :

Ո՛րչափ փափագ կը զգայի այն ժամանակը անոր ներքին զգացմունքը գիտնալու , անոր մտածութեան շառաւիղը ըմբռնելու : « Անշուշտ , կ'ըսէի մտքովս , հիմա բոլոր մտածութիւնը այն ուրիշը պիտոր ըլլայ որ սպառած ոգիքը կրնայ զօրացնել : Ո՛ր գիտէ ինչպէս սիրտը թունդ կ'ելլէ մտածելով վաղուանը , այն վաղը՝ որմէն կը կախուի թերեւ իր էութեան գեղեցկագոյն մասը » :

Այս կերպով անցան դառնագոյն օրերը :

Ծագեցաւ վերջապէս գեղեցկագոյն լոյս մը . ջերմացաւ երկիրը . ծլեցան ծառերը , զարդարուեցաւ կանաչը դաշտական ծաղիկներով , եւ անոնց հետ որ սական ազգն ալ արթնցաւ : Այնուհետեւ բարեկենդանութեան օրերը սկսան իրարու ետեւ ետեւ յաջորդել . ալ վըտանգ չկար սովի , եւ ուրախութեամբ կանչեցի — « Ուրեմն սարդս պիտոր ապրի » :

Սկսաւ գաւաթիկը որսով լեցուիլ . եւ այն ալնկալեալ հիւրոց անմեկնելի այցելութիւնը՝ պարարտացուցին խեղճ սովելոյն որովայնը : Գիրացաւ , մեծցաւ ուռեցաւ : Առաջ մէկ էր մեծութեամբ . անկէ ետքը կէս մ'ալ վրան աւելցուց :

Այնչափ գիրութեան տունը անձկացաւ . հարկ էր նոր տուն մը շինել կամ նոյնը վերածել , աւելի հեշտին հանգչելու համար : Երկրորդը գիւրագոյն էր , ծախքն ալ նուազ , բնակարանը վերածել որոշեց :

Կտրեց դէպ երկայնքը բնակարանին խողովակը , ու լայն բանալով՝ մէջ տեղի պարապը նոր հիւսուածքով մը փոցեց : Հանգստացաւ :

Ջրօսանքս սկսաւ . մեծ զուարճու-

թիւն էր ինծի տեսնել՝ ինչպէս այն սևամորթ հսկայն բնակարանը թողլով՝ մէջ տեղը կ'ելլէր եւ իր երկայն բարակ սրունքները արձրկելով՝ ոստայնով ծածկած դիականց վրայ կ'արշաւէր գոռոզաբար , իբր յաղթական մը որ պատերազմէն ետքը՝ դաշտին վրայ ժուռ դալով՝ դիականց կոյտերով կը զուարճանայ :

Ժ

Եւ այսպէս այնպէս կ'անցնէին օրերը . սարդս հանգիստ կեանք մը կը վարէր . եւ զինքը գիտելով կը զուարճանայի . եւ անկեղծ սիրոյ կապ մը մեր բարեկամութեան քաղցրութիւնը կը յօրինէր :

Բայց իր ճանճորսութեան պատմութիւնը ամբողջացնելու համար հարկ է այս ալ զուրցենք : Ինչպէս տեսանք , մինչեւ այս ատեն գոհ կ'ըլլար հասարակ ճանճերու որսորդութեամբ : Օր մըն ալ , չեմ գիտեր ինչէն շարժած , մեծ ճանճ մը բռնեցի ու գաւաթիկին տակը փակեցի , եւ անցայ սարդիս ընելիքը գիտելու :

Առջի բերան վախնալ մը ցուցուց . չէր համարձակեր անոր մօտենալու : Ամեն անգամուն որ ճանճը քովէն կ'անցնէր , կամ անզգուշութեամբ իրեն կը դպչէր , միշտ ետ ետ կը քաշուէր . երբեմն թաթերը վրան կ'երկնցնէր . բայց ճանճը ցնցուելուն պէս , մէկէն սարսափած մէկդի կ'ամփոփուէր :

Այս գիրքիս մէջ քանի մը ժամ անցաւ . ճանճը ինչպէս է իր սովորութիւնը՝ շարունակ իրեն վարնուելով անհանգիստ կ'ընէր : Տեսաւ որ ճար չկար , հարկ էր սիրտ ընել անանկ ճանճալի հիւրէ մը ազատելու համար :

Կիրքէ շարժած՝ կարծեմ , երբ ճանճը մէյ մըն ալ զինովի պէս քովէն կը քերէր , շարժեցաւ , արձրկեց յանկարծ սրունքները , ճանկեց ճանճը եւ իրեն քաշեց :

Ծռիւմ , տեսնամ որ արիւնը կը ծծէր : Կը շարժէր , կը ցնցուէր ճանճը , բայց

անօգուտ : կամաց կամաց թուլցան անդամները , անշարժութիւնը տիրեց . միայն անանկ մը կ'երևար որ երկուքն ալ ականջէն 'ի վար էական խօսակցութեան մը զբաղած էին : Բայց քիչ մը ետքը տեսնեմ ճանճը մէկդի նետուած՝ կմախք անհիւթ և անկենդան :

Այն օրէն ետքը արհամարհեց հասարակ ճանճերը . անշուշտ մեծին համը չունէին , որուն յիշատակը կոկորդին ծայրը մնացած էր . բայց երբ իրենց ձանձրալի շարժումներովը զինքը շատ նեղացնէին , կը յարձկէր , կը մեռցնէր մէկդի կը նետէր , իբր անշահ էակներ :

Անկէ ետքը հարկ եղաւ փոխել որսորդութեան նպատակը . քիչ մը դժուարին բան . նոյն տեսակ ճանճ շատ դիւրաւ չէր գտնուեր :

ԺԱ

Գերուշեանն կակհալի վերջ .

Երկու տարին լրացեր էր այն օրէն որ սարդա բանտեր էի . մէկ քանի ամիս ալ վրան անցեր էր :

Մինչև այս ժամանակը չէի կրցած սարդիս բուն տեսակը ստուգել . վաճանգի կը վախնայի անհանգիստ ընելէն , և մէյ մ'ալ որ բոյնէն շատ քիչ սկսաւ դուրս ելլել :

Իր մութ գոյնը՝ շատ լոյս կը պահանջէր աղէկ դիտուելու համար : Ի՞նչ ընէի :

Առի արևուն մէջ սկսայ դիտել : Սաստիկ լոյսէն կենդանին սկսաւ խռովիլ , տափնալիլ , դէպ 'ի գաւաթիկին կողերը յարձկիլ աղաչանաց ցոյց տալով՝ զինքը այն նեղութենէն ազատելու : Անօգուտ աշխատանք . կամ չէի հասկընար , և կամ չէի ուզեր հասկընալ :

Խեղճ էակը սաստիկ լոյսէն նեղուած , ինքզինքը ծածկել կ'աշխատէր . բոյնը կը մտնէր . բայց արեւը հոն ալ կը թափանցէր . կ'անցնէր գետնաշարկը , և դարձեալ արևուն լոյսը զինքը կը խայթէր : Յուսահատած կ'ելլէր վեր-

նայարկը , դէպ ինծի կու գար . կարծես թէ կ'աղաչէր : Պարապ աշխատութիւն :

Անոր տափնալիկան շարժումները , ներք հետաքրքրութիւնս կը շարժէին , ու չէի կրնար հասկընալ որ շարաշարնեղութեան հետեանք են :

Աղէկ մը դիտելէն ետքը առի մէկ դի և առջի տեղը դրի : Հանդարտեցաւ : Բայց երկրորդ օրը նորէն նոյն փորձը կրկնեցի . և նորէն նոյն տափնալի շարժմանց ականատես եղայ : Երրորդ օրը դարձեալ նոյն փորձը և դարձեալ նոյն հետեանքը :

ԺԲ

Չորրորդ օրը լուսցաւ : Տեսնեմ դանդաղութիւն մը տիրեր էր սարդին վերայ . կը շարժի , բայց ինչպէս դժկամակութեամբ . սնունդ առնելու՝ անզգայ , ճանճերուն ներկայութեան՝ անտարբեր : Կը զրգռեմ . քիչ մը կը շարժի , բայց առջի աշխուժութեան հետք մըն է վրան մնացած : Արևու կը ցուցընեմ . տափնալի ցոյց կու տայ , բայց առջինէն ուազ արագաշարժութեամբ :

Այս անսովոր դանդաղութեան վիճակը օր օրուան վրայ կը ծանրանայ . ինչ և իցէ զրգռեալ գողցութիւն չունենար վրան : Կամաց կամաց կը սկսիմ վախնալ որ չըլլայ թէ կորսնցնեմ . և մտածելով որ յանցանքը անզգոյշ հետաքրքրութիւնս էր՝ կը ցաւէի :

Վերջապէս օր մը խեղճ կենդանւոյն էութեանը անիւր բոլորովին կանկ առաւ . մնաց անշարժ :

Բացի գաւաթիկը , առի մէկ դի՝ ճեմակ թղթի մը վրայ . զրգռեցի ծայրով մը . շարժելու անզգայ էր : Դարձուցի կռնրկին վրայ . մնաց անշարժ : Թեթիւ մը բռնեցի երկնցուցի սրունքներէն մէկը . ծանր ծանր քաշուելով ամիս փուեցաւ : Ա՛լ հասկըցայ որ կեանքը թողեր էր զայն բոլորովին :

Ի՞նչ կը մտար ընել :

ԺԳ

Նստեցայ առջևը և վշտացած եղածին վրայ՝ սկսայ մեղադրանք դնել այն հետաքրքրութեանը՝ որ տարաժամ մահուան մը պատճառ եղեր էր։

Այս ատենս եղաւ որ պատկառելի քերթող մը յանկարծ սենեակս մտաւ, ու զիս սարդին առջին տեսնալով խորհրդածող դիրքի մէջ, ժպտեցաւ։

— Կը հասկընամ, կանչեց. պիտոր ըսես որ նորէն մտածութեանցդ արգելք ըլլալու կու գամ։

— Կը վրիպիք, պատասխանեցի, ձեր այցելութիւնը միշտ իր քաղցրութիւնն ունի. բայց ևս առաւել այս ատենս որ անխոհեմ գործողութեան մը չար հետեանքը կը զբաղեցնէ զիս։

— Անխոհեմ գործողութիւն. ահա ծանր խօսք մը. բայց եթէ ներելի է, այդ զբաղման նպատակը կընամ իմանալ։

— Ամենայն իրաւամբ, կանչեցի. մահուանդ որ քերթողի մը աւելի վայել է այդ զբաղմունքը քան թէ բնապատմի մը։

— Ուրեմն ինչ է։

— Ամենապարզ գործողութիւն մը. զղջմամբ ու ցաւով դամբանական մը կը հիւսեմ. դառն հետեանքի մը փոխարէն։

— Մութ բացատրութիւն, կանչեց ծիծաղելով, թերեւ հանգուցելոյն անունը լոյս ծագելով՝ խրթնութիւնը պարզէ։

— Չեմ տարակուսիր, ըսի. և անշուշտ ինծի ցաւակից կ'ըլլաք երբ իմանաք որ երկու տարուան բարեկամ մը կորսնցուցի, նրեք աշնան զբօսանք մը. զուարճութիւն մը, որուն միայն յիշատակը կը մնայ ինծի հիմայ։

Ուշադրութեամբ մը ինծի նայեցաւ քերթողը, ու քիչ մը լուռ կենալէն ետքը,

— Յիրաւի, կանչեց, խօսքերդ ցաւակցութիւնս կը յորդորեն. երեք աշ-

նան զուարճութիւն մը կորսնցնել յանկարծակի, քիչ բան չէ. բայց երկու տարուան ճշմարիտ բարեկամի մը կորուստը ամենածանր է հիմակուան ժամանակս որ՝ բարեկամութեան կանոնաւորիչը ժամաչափն է։

— Ո՛վ սիրտ քերթողի, կանչեցի ձեռքը սեղմելով, որ ժամանակին ուղեպիւն համեմատ երանգ մը կը զգենու. ուրեմն կը վկայէք որ արդար է ցաւս, և կը համաձայնիք անշուշտ ինծի որ արհամարհութիւն կը համարիմ աշարժան սեպել թեթեւ ուշադրութեան մը այդ բարեկամիս յիշատակը. և այդ՝ իր դիակնացեալ մարմնոյն առջին։

Ըսի և ձեռքովս սարդիս դիակնացեալ մարմինը ցուցուցի։

Ծռեցաւ քերթողը որ ակնարկածս դիտէ, և զգուշելով մը երեսը մէկ դիզարձնելով,

— Գարշելի երեւոյթ, կանչեց. այդ ահռելի սարդ մըն է։

— Այո՛, ըսի, բայց անմեղ արարած մը որ համբերութեան ու ճարտարութեան օրինակ է։

— Ըսածներուդ վրայ չեմ տարակուսիր. բայց կը յուսամ որ ինծի կը ներես ըսելու որ ատոր դժոխագէմ երեւոյթը ամենեւին անախորժ է։

— Անտարակոյս ուրիշի ախորժը կամ կարծիքը բռնադատել չեմ կրնար։

— Բայց դու ինչպէս կընաս ախորժիլ այդպիսի արարածոց դարչ տեսութիւնը։

— Պարզ մտածութեամբ մը. ամեն արարած իր յատուկ գեղեցկութիւնն ունի. և միայն բաղդատութեամբ մ'է որ գեղեցկութեան նկատմամբ մէկը քան զմէկալք կը վերադասենք։

— Բայց չես կրնար ժխտել որ այդ բաղդատեալ տգեղութիւնը անհանդուրժելի կ'ըլլայ՝ երբ վնասիլ յատկութիւն մ'ալ հետը բովանդակէ։

— Կը հասկընամ ինչ կ'ուզէք ակնարկել, ըսի. սարդը թունաւոր է կ'ուզէք ըսել, և իր կասկածելի երևութիւն պատճառաւ պէտք է որ աւելի խորշելի ըլլայ։ Բայց դիտէք որ այդ նկատմամբ

ամեն կենդանի պէտք է որ խիթալի ու խորշիլի ըլլայ :

— Ի՞նչպէս :

— Երբ խնդիրը անձնական պաշտպանութեան վրայ է, չկայ էակ մը որ երկիւղալի երես մը չցուցնէ :

— Այդ արդար է :

— Արդ սարդը ուր իր պիտոյից նիւթ չտեսներ՝ չմնասեր . և ըստ պարագայից ալ մնաս մը հասցնելու ըլլայ՝ այդ մնասը ոչինչ է : Ստոյգ գիտցէք որ աւելի մնտոի երկիւղի մը նախապաշարմամբ է որ կը խորշինք այդ էակէն, քան թէ իրական չարութեան մը ծանր հետեւանքէն :

— Չեմ զարմանար փիլիսոփայ մը տացդ, և ոչ կը մեղադրեմ ընտրութեան ճաշակդ . ահա այն կենդանին որոյ տեսութիւնը զգուելի է ինծի, ընդհակառակն քեզի գեղեցկութեան մը գաղափարը կու տայ : Եթէ խօսակցութիւննիս քիչ մըն ալ դեռ երկընցընենք, պիտոր ջանաս համոզել զիս որ այդ սարդը մնասակար չըլլալէն ետքը՝ նաև օգտակար է :

— Այո՛, ըսի, և շատ խօսքերու պէտք չունիմ այդ բանը ցուցունելու : Նախ մեր անձնական օգտէն չափենք այդ էակին օգտակարութիւնը . ի՞նչ դիւրագայթ քան զմարդկային առողջութիւնը . թեթև հովէ մը գլուխը կը ծռէ, կը թալկանայ, կ'այլալի . և այս էակն է որ իբր բուժիչ կը մատչի, իբր հիւանդութեան դարման տալով զայն՝ որոյ անունը միայն մահ կը գուժէ : Վասն զի իր թոյնը ճարտար բժշկի մը ձեռքը հիւանդութեանց բուժիչ է :

Ո՛ւր թողունք այն ոստայնը որ այնչափ դառնութեանց առիթ է մաքրասէր աղախնայց . ընդհակառակն բժշկութիւնը կարօտով կը փնտռէ : Ի՞նչպէս նիս 'ի հնուց հետէ սովորած են հատ գործել զայն և իբր բուժիչ գործածել ջերմանց . բայց ոչ առանց խոհեմ չափոյ . վասն զի աղետաց վրայ սաստիկ զրգոխ ազդեցութիւն ունի . ուստի և այն ընդհատ ջերմանց կը մատակարարեն՝ որ բժշկութեան ամենայն կանոնաւոր դարմանոց ապստամբ են : Նոյն ոստայնը չարհամարհեր վիրաբոյժն իսկ . գիտէ զայն օգտակարապէս մարդկային շահուն գործածել . անով վիրաւորեալ մարմինը կը պատէ արեան հոսումը դադրեցնելու համար :

— Բաժնեբող զարմանքս կը գրաւեն, չեմ ուրանար . տարբեր երևութով կը սկսին ներկայացնել ինծի այն որ մինչև ցարդ իբր անպիտան նկատեր էի :

— Մարդիկ չենք, ըսի . մենք մեզի վկայ կրնանք ըլլալ ինչպէս անձնասիրութեան և ապերախտութեան ենթակայ ենք : Այն բարիքը որ մեզմէ չգար՝ և ոչ ալ մոքերնուս անցունել կ'ուզենք : Այդ խեղճ, արհամարհ էակը որ իբր մահապարտ միշտ կը հալածուի, իր ծննդեան ժամէն սկսեալ անհուն բարիք կ'ընէ մարդկութեան . կարծես թէ իր բոլոր էութիւնը մարդուս անդորրութեանը զոհ ըրած է :

Աչուրները տնկեց քերթողը, ու ժլպ տելով,

— « Տեսնենք, կանչեց, ի՞նչ նոր միջոց կը գործածէ այդ վախճանին հասնելու համար » :

— « Ամենապարզ միջոց մը, ըսի, որ ամենօրեայ փորձով կը տեսնենք » :

Այս ըսելով պատուհանիս անկիւնը սարդի ոստայն մը մատնանիչ ըրի : Սարդը չկար . բայց իր յաղթական կտրճութեան հետքը օդուն մէջ 'ի կախ կը ծփծփային . վայրենիի մը հիւզ կը նմանէր թշնամեաց գէսերով զարդարուած :

— « Մինչև հիմայ խօսքերդ զիս կը համոզենէին » կանչեց քերթողը ծիծաղելով, « հիմա նիւթական փորձն ալ կը յաւելուս . որուն դէմ դնել խօսք չզօրեր » :

— Վասն զի ստուգադոյն միջոցն է համոզման, ըսի : Ատկէ կրնաք գուշակել ի՞նչ կ'ուզեմ ակնարկել :

— Դժուարին բան մը չէ, պատասխանեց . շատ կենդանիք կան որ միջատաց որսորդութեան կը զբաղին . բայց զլիաւորապէս առնք են կարծեմ որ

ճանճերը ու մեծերը ջնջելու կ'աշխատին :

— Ուրեմն, ըսի, ատկէջ գուշակեցէք ինչ բարիք կ'ընեն մեզի, և ինչպէս մեր տառապանքը թեթեւցնելու կ'աշխատին : Բայց եթէ մենք անոնց յարգը չենք ճանչնար, կան ժողովուրդք որ անոնց երախտագիտութեան պարտքը կը հատուցանեն :

— Հէ՛. լսենք այդ նոր ապացոյցը :

— Ելլենք, ըսի, մեր հորիզոնէն, անցնինք Անդիլեան կղզիները . հոն սարդք՝ հոշակաւոր են մեծութեամբ . բայց մեծութենէն աւելի նշանաւոր է իրենց անխոնջ աշխատութեան արդիւնքը, որով անուննին ալ անմահացած է :

— Նայինք ինչպէս :

— Այն կլիմային տակ՝ զազրոտի միջատաց խումբերը կը զեռան, և անոնց փնասուց դէմ մարդկային հնարագիտութիւնը չզօրեր . բայց բնութիւնը զսարդն իրեն օժանդակ տուեր է : Սարդը այն երկիրները մաքրասէր աղախին մը կը փոխուի . որուն արթուն խնամոց առջին, ամենայն եկամուտ անհանգիստ հիւր կը սպառուի, կ'անհետանայ : Ասոր համար է որ ժողովրդեան սէրն ու յարգը դրաւած են, այն աստիճանի՝ որ արծաթով կը ստանան՝ ինչպէս անհրաժեշտ աղախնայք . և մասնաւոր վաճառանոցք ալ կան ուր սարդից առուտուր կ'ըլլուի :

— Գեղեցիկ վաճառք, կանչեց քերթողը զուարթութեամբ . կը մաղթեմ որ մենք ամենին չկարօտինք :

— Այո՛, այո՛, ըսի . թող արհամարհ սեպուի մեր աչաց այդ էակը, մինչդեռ յայլոց արժանաւոր պատիւը կ'ընդունի : Վասն զի միայն այդչափ չէ իր յարգութեան ասպարէզը : Նաև 'ի Սիպերիա, յայն հիւսիսաբնակ աշխարհը, ուր կարճատեւ ամառը արգելք մը չէ մեծղաց յանթիւ բազմութիւն աճելուն, մեծագոյն յարգութիւն մ'է որ կ'ազդէ սարդը այն մարդկութեան մասին եւ րախտագէտ սրտին : Վասն զի հոն ճշմարիտ բարերարը յառաջ կը մատչի՝ այն անտանելի միջատաց խումբերը ջնջե-

լով, որով օգուտ ու զիւրութիւն կը մատակարարէ մարդկութեան : Իր խոհեմութեամբ, իր ամենակիրթ ճարտարութեամբ և իր մթնոլորտի փոփոխութեանց կանխազգաց ծանօթութեամբ, անանկ յարգութեան դադափար մը ազդեր է Սիպերիայի բնիկ ժողովրդոց, որ շատ ցեղերու մէջ աւանդութեամբ ինչպէ՛ս աշխարհքիս ստեղծումը մեծ սարդի մը ընծայել :

Այս խօսքիս աշուրները բացաւքերթողը, և բարձրաձայն ծիծաղելով մը,

— « Կ'երևակայեմ, կանչեց, ինչ մեծ սարդ եղած պիտոր ըլլայ, որ այդպէս մեծ աշխարհք մը կրցեր է ստեղծել : Բայց արդ շատ է, շատ է, կը տեսնեմ որ դամբանականը ըստ արժանւոյն հիւսուեցաւ . արդիւնաբեր բարեկամի արժանաւոր գովեստ, որուն հակառակ զուրցելու խօսք չունիմ : Բայց որովհետեւ ունկնդրաց սակաւութիւնը անոր փառաց նուազութիւն մ'է, այս խորհուրդը կու տամ որ անոր վարուց պատմութիւնը ըստ օրինի գրուի, որ անոր յիշատակն ալ անմահանայ, և իր յաջորդաց փառքը և ևս աճի :

— Որչափ և ծիծաղով է խօսքերնիդ, ըսի, չեմ ժխտեր որ իր արդար տեսութիւնն ունի . մանաւանդ որ այսչափ ատեն իր գործոց և շարժմանց աւանատես եղած եմ : Փորձեմ տեսնեմ ինչպէս առաջնորդ կրնան ըլլալ ինծի ամբարած դիտողութիւններս առաջարկեալ վախճանին հասնելու համար . և նպատակը անարգ չսեպուի անշուշտ : Չկայ աշխարհքիս վրայ էակ մը այնչափ արհամարհ և անարգ որ մարդկային ու շարդութեանը անարժան ըլլայ : Մի և նոյն սկզբունքն է որ ստեղծեր է ընդհանուր էութիւնը . և մարդս իսկ անոր մէկ փոքր մասն է, թէպէտ մտօք քան զամենայն դերագոյն » :

Հ. Յ. Վ. ԻՍԱԿԻՐՏԵՆՑ

Կը շարունակուի :